

Empatia historioitsijan työvälineenä

Vuoden 2020 viimeisessä *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa tutkijatohtori Anna Koivusalo kirjoitti kiinnostavasti tärkeästä aiheesta: ”arkistoihmisten” (kuten hän tutkimaan henkilöitä kutsuu) aiheuttamista tutkijan tunteista. Hän totesi, miten vähän historian-tutkimuksen piirissä on pohdittu tutkijan tunteiden merkitystä ja vaikutusta tutkimusprosessissa, vaikka esimerkiksi tunteita tutkitaan muutoin jo paljon.

Koivusalo osuu huomiossaan sikäli harhaan, että tutkijan tunteita sekä tutkijan ja tutkimuskohteen välille muotoutuvaa ja muuntuvaa suhdetta, relaatiota, on kyllä nostettu 2000-luvun tutkimuksessa paljonkin esiin. Se ei varmasti ole näkynyt koko historian-tutkimuksen kentällä, mutta sitä on käsitelty erityisen vahvasti elämäkerrallisen historian-tutkimuksen piirissä sekä niiden tutkijoiden teksteissä, jotka ovat tarkastelleet esimerkiksi henkilökohtaisia, omaelämäkerrallisia aineistoja, kuten kirjeitä, päiväkirjoja ja omaelämäkertoja lähteinään.

Vahvana lähtökohtana tälle tutkimusperinteelle ovat Irma Sulkusen laajasti vaikuttaneet 1990-luvun mikrohistorialliset tutkimukset, Mandi Granfeltiin liittyvä *Naisen kutsumus* sekä erityisesti Liisa Eerikintyttären hurmoskokemusta ja 1800-luvun herätysliikkeitä analysoinut tutkimus. Sulkunen oli monella tapaa pioneeri niin aiheenvalinnoissaan kuin tavassaan nostaa tutkijan ääntä esiin. Liisa Eerikintyttären kohdalla hän kävi suoraa dialogia tutkimuskohteensa kanssa ja pohti, miten 1900-luvun lopun historian-tutkija voisi tätä historian hämäriin kadonnutta 1700-luvun nuorta naista tavoittaa, saati ymmärtää.¹

Tutkijan tunteita ja relationaalisuutta pohtiva tutkimusperinne kytkeytyy kiinteästi tutkimuksen ja tutkijan etiikkaa pohtivaan keskusteluun.

Esimerkiksi nais- ja sukupuolihistorian kautta tämä liittyy merkittävällä tavalla keskusteluun tutkijan positiosta, sijoittuneisuudesta, siitä, minkälaisia ovat omat kiinnikkeemme tutkimusta tehdessämme ja mitä tutkimuksellamme tavoitteleme. Tätä keskustelua on käyty feministisen tutkimuksen piirissä sen varhaisista vuosikymmenistä lähtien, ja siitä se on laajentunut jälkikolonialistiseen sekä laajemmin vähemmistöjen ja marginaalien tutkimuksen kentälle.

Ryhtyessäni itse tekemään 2000-luvun taitteessa elämäkerrallista, laajaan kirje- ja päiväkirja-aineistoon pohjautuvaa väitöskirjaa suomalaisista Krohnin sisaruksista ja heidän kirjailijaelämästään, lähdin varhain pohtimaan sitä, mikä merkitys tutkimusprosessissa tulisi olemaan omalla suhteellani näihin kohdehenkilöihin.² Kolmen hyvin erilaisen naiskirjailijan ja heidän henkilökohtaisten aineistojensa valinta tutkimuskohteeksi merkitsi kolmea hyvin erilaista suhdetta. Lähdin kehrittelemään erityistä tutkijan tunteet huomioivaa empaattista, mutta samaan aikaan kriittistä lukijuutta. Olin sitä mieltä, että ne erilaiset tunteet, joita koin tutkimiani naisia kohtaan, kun luin heidän aineistojaan arkistossa, vaikuttivat siihen, millaisia tutkimuksellisia tavoitteita minulla oli. Tutkimuksessani oli vahva emansipatorinen vire: halusin tuoda uudenlaisia keskusteluja ja näkökulmia historian-tutkimukseen, mutta myös nostaa esiin menneisyyden unohdettuja, vaiettuja ääniä.

Loin metodologista pohjaa Hans-Georg Gadamerin hermeneutiikan ja tekstintulkinnan, feministisen omaelämäkertatutkimuksen perinteen (erityisesti Anni Vilikko, Marja Kaskisaari, Tuija Saresma, Päivi Kosonen), empaattisen lukijuuden (Anni Vilikko) ja Emmanuel Levinasin toista käsittelevän filosofian perusteella. Hain aineksia monista suunnista ja koetin yhdistää niitä erityi-

1. Irma Sulkunen, *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Hanki ja jää 1995; Irma Sulkunen, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Hanki ja jää/Gaudeamus 1999.

2. Maarit Leskelä-Kärki, Tutkija ja kolme sisarta. Polkuja henkilökohtaiseen historian-tutkimukseen. Teoksessa Johanna Latvala, Eeva Peltonen & Tuija Saresma (toim.) *Tutkija kertojana. Tutkimusprosessi, tunteet ja kirjoittaminen*. Jyväskylän yliopisto 2004, 306–340.

seksi tunteita huomioivaksi lukutavaksi. Totesin, ettei hermeneutiikassa oltu huomioitu tutkijan tunteiden merkitystä, vaikka tekstien vaikutuksesta puhuttiinkin. Juuri henkilökohtaisiin aineistoihin pureutuva, toisen ihmisen elämää tulkitseva tutkimus pakotti kuitenkin kysymään, mitkä olivat oikeuteni lukea ja tulkita näiden naisten erilaisia tunteita ja tunnesuhteita, ja miten taas tutkimusotteeseeni vaikuttivat ne tunteet, joita itse tunsin eri sisaria kohtaan. Tunteita huomioivassa hermeneutiikassa katsoin olevan mahdollisuuksia pohtia ”miten kohtaamme menneisyyden ihmisen tunteet, mitä ja miten ne saavat meidät tuntemaan erilaisia tunteita sekä miten nämä tunteet vaikuttavat tutkimuskysymyksiimme ja otteeseemme.”³ Sulkusen ohella löysin harvoja historioitsijoiden tekstejä aiheesta, mutta Merja-Liisa Hinkkasen hieno artikkeli tutkijan pieteettisestä asenteesta tutkimuskohteeseen kulki tärkeänä johtotähtenä pohdinnoissani.⁴ Empatia tuli merkitsemään itselleni niin menneiden ihmisten kunnioittamiseen ja ymmärtämiseen pyrkivää asennetta kuin tutkijan position ja tutkimuksen poliittisuuden havaitsemista.

En toki ollut pohdintoineni yksin. Erityisesti naisten kirjoittamisen historiaa kartoittava, Ritva Hapulin johtama tutkimushankkeemme sekä laajemminkin Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen inspiroiva tutkimusympäristö hedelmöitti jatkuvasti omia pohdintojani kirjoittaessani tutkimustani eteenpäin. Samoin pohjoismainen sukupuolihistoriallinen tutkimus ja Eva Helen Ulvrosin, Eva Österbergin ja Lisbeth Larssonin kaltaiset tutkijat olivat tärkeitä keskustelukumppaneita. Vasta paljon myöhemmin löysin amerikkalaisen historioitsijan Jill Leporen artikkelin vuodelta 2001, missä hän tarkasteli mikrohistorian ja elämäkertatutkimuksen välistä suhdetta ja pohti analyttisesti historioitsijoita, jotka rakastavat liikaa.⁵

Väitöskirjani jälkeen olen jatkanut elämäkertatutkimuksen teorian ja erilaisten omaelämäkerrallisten aineistojen metodologian sekä tutkimusetiikan parissa. Olen pohtinut niin menneiden elämäkertatutkijoiden suhdetta tutkimuskohteisiinsa kuin omaa suhdettani niihin historian henkilöihin, joita nostan tutkimuksessani esiin. Erilaiset elämäkertatutkimuksen verkostot ovat näyttäneet, miten samanlaisten tunteisiin liittyvien kysymysten kanssa monet alan tutkijat painiskelevat. Historioitsija Robert Gerwarthin kautta opin tuntemaan ”kylmän empatian” käsitteen, jonka hän kehitti tutkiessaan SS-kenraali Reinhard Heydrichin elämää.⁶ Yhteisen pohjoismaisen antologian *Biography, gender and history: Nordic perspectives* (2016) kirjoittamisella tavoitelimme Erla Hulda Halldórsdóttirin, Tiina Kinnusen ja Birgitte Possingin kanssa laajempaa keskusteluyhteyttä historian tutkijoiden yhteisöön, koska monet elämäkerrallisessa tutkimuksessa keskeiset kysymykset relationaalisuudesta, etiikasta sekä erityisen ja yleisen välisestä suhteesta koskettavat kaikkia historian tutkimusta tekeviä.⁷ Viimeisen vuosikymmenen kuluessa tutkimuseettisiä kysymyksiä on ryhdytty pohtimaan myös laajemmin kotimaisessa historian tutkimuksessa.⁸

Puheenvuorossaan Anna Koivusalo kirjoittaa, miten tärkeää tutkijan on tunnistaa tunteita ja toivottaa ne tervetulleiksi, koska ne kertovat siitä, että tutkimuksemme on tärkeää ja sen kohteet muistamisen arvoisia. Tämä on totta ja tärkeä osa tutkimusprosessia. Mutta yhtälailla tutkijan tunteisiin liittyy ajatus tutkijan vallasta ja tutkimuksen poliittisuudesta. Tunteita olisi tärkeää tunnistaa, koska ne vaikuttavat siihen mitä tutkimme, miten tutkimme ja mitä haluamme tutkimuksellamme sanoa. Tunteet eivät ole siinä mielessä viattomia. Siksi niiden tunnistaminen ja tutkimuksen läpinäkyvyys on tärkeää.

3. Maarit Leskelä-Kärki, *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS 2006.

4. Merja-Liisa Hinkkanen, Oman elämänsä sankarit? Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.) *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turun yliopisto 1997

5. Ks. erityisesti Eva Helen Ulvros, *Sophie Elkan. Hennes liv och vänskap med Selma Lagerlöf*. Historiska Media 2001. Lisbeth Larsson, *Sanning och konsekvens. Marika Stiernstedt, Ludvig Nordström och de biografiska berättelserna*. Norstedts 2001; Jill Lepore, *Historians who love too much. Reflections on Microhistory and Biography. The Journal of American History* 88:1 (2001), 129–144.

6. Robert Gerwarth, *Cold Empathy. Perpetrator Studies and the Challenges in Writing a Life of Reinhard Heydrich*. Teoksessa Daniela Baratieri, Mark Edele & Giuseppe Finaldi (toim.) *Totalitarian Dictatorship. New Histories*. Routledge 2013.

7. Erla Hulda Halldórsdóttir, Tiina Kinnunen, Maarit Leskelä-Kärki & Birgitte Possing (toim.) *Biography, Gender and History. Nordic Perspectives*. k&h 2016.

8. Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017.

Olen pohtinut empatiaa kuluneina tutkimusvuosina paljon ja kohdannut myös sen, miten vähätellen käsitteeseen saatetaan suhtautua. Ajattelen tällöin, että kysymys voi olla myös siitä, että se ymmärretään väärin. Empatiassa ei ole kysymys samastumisesta tai siitä, että pyrkisimme kokemaan tunteita ”yhdessä” kohteemme kanssa. Nämäkin toki saattavat kuulua tutkimusprosessiin. Mennyt, ja toinen, on kuitenkin aina vieras ja tutkijan on tärkeää myös tunnistaa tämä vieraus, silloinkin, kun tuntuisi, että menneisyyden ihminen on aivan lähellä.⁹ Eläytyminen on tärkeää, mutta viime aikoina olen pohtinut enemmän myös kuvittelun ja mielikuvituksen merkitystä.

Tällä hetkellä teen tutkimusta Krohnien suvun arkistoa paljon hajanaisemman, sattumanvaraisemman arkistoaineiston parissa osana esoteerisuuden kulttuurihistoriaa tarkastelevaa Uuden etsijät -hanketta, ja olen pohtinut empatiaa uusista kulmista.¹⁰ Se merkitsee eettistä asennetta, jonka olisi oltava tutkimuksessa läsnä jatkuvasti aina arkistoaineiston keräämisestä tietojen koostamiseen, kirjoittamisen prosessiin ja tulkintojen muotoiluun asti. Empatia vaatiikin hitautta ja hitaita hetkiä aineistojen ja kirjoittamisen äärellä – siksi se sopii kovin huonosti nykyisten akateemisten vaatimusten maailmaan.

Empatia tarkoittaa merkityksellisten hetkien huomaamista ja tunnistamista tutkimusproses-

sin kuluessa, ja se vaatii mielikuvitusta. Erilaisten aineistojen ja historiallisten tietojen perusteella meidän on kyettävä kuvittelemaan mennyt ihminen ja tämän maailma. Kuvittelussa olennaista on tietenkin huolellinen kontekstin rakentaminen. Näin voisimmekin päätellä, että eettinen ymmärrys menneisyydestä tarkoittaa myös historiallisen kontekstoinnin ymmärtämistä. Tässä ajattelen kontekstilla laajaa ymmärrystä, jonka voimme yksilön sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstä rakentaa erilaisten olemassa olevien lähteiden varassa. Tässä ei toki ole mitään sinänsä radikaalia yhdellekään historioitsijalle. Mutta ehkä siinä on, että emme tavoittele lopullisen tai ehdottoman kontekstin rakentamista.¹¹ Eettinen tai empaattinen lähestymistapa tarkoittaa menneen ihmisen elämän näkemistä prosessina ja tulkintana, mahdollisena narratiivina, ei lopullisena sulkeutuvana tarinana. Sen tulee mahdollistaa myös epävarmuus, epätietoisuus ja tulkintojen hauraus, jossa muutokset ovat mahdollisia.

Maarit Leskelä-Kärki on kulttuurihistorian dosentti ja yliopistonlehtori Turun yliopistossa sekä Suomen Historiallisen Seuran puheenjohtaja vuosina 2020–2021. **Sähköposti:** maales@utu.fi.

9. Maarit Leskelä-Kärki, Samastumisia ja etäännyksiä. Elämäkerta historiantutkimuksen kysymyksenä. Teoksessa Askon Nivala & Rami Mähkä (toim.) *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. K&H 2012.
10. Ks. <https://uudenetsijat.com/> sekä Maarit Leskelä-Kärki, Ethical encounters in the archives. On studying individuals in esoteric contexts. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 29:1 (2020), 28–48, <https://doi.org/10.30674/scripta.85671>
11. Ks. tällaisesta kontekstin määrittelystä Jukka Sarjala, Päätymätön yksilö. Henkilöhistorian muuntuva kohde. *Ennen & nyt* 6 (2014). Ks. myös Hannu Salmi, Kulttuurihistoria, mahdollinen ja runsauden periaate. Teoksessa Heli Rantala & Sakari Ollitervo (toim.) *Kulttuurihistoriallinen katse*. K&H 2010, 338–359. Kuvittelusta humanistisessa tutkimuksessa laajemmin myös esim. Aila Viholainen, Jaana Kouri & Tiina Mahlamäki (toim.) *Kuvittelu ja uskonto. Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. SKS 2020.